

Влияние на обществената среда върху качеството на човешкия капитал

Дянко Минчев, Кристиян Вълчев

Abstract: *This report presents the idea of the influence of the individual elements of the social environment on the personality in its capacity as human capital. Its impact is traced through the indirect influence of the family; circle of friends; public policy; religion, traditions; education and healthcare.*

Key words: *Human Capital, Society, Social Environment*

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес човечеството се намира в една много динамична среда, която не само е наситена с информация, познание, различия в мисленето, вярванията, културата, ценностната система, но и със съществената роля на човешкия капитал. В човека е настъпила промяна. Той вече е излязъл от епохата на масовото производство и кооперацията, заобиколен е от информационни потоци и неограничен в избора си, унаследил достиженията и познанията на предходните поколения. Всичко това предопределя сложния характер на детерминантите, които оказват влияние върху качеството и развитието му.

В настоящия доклад ще бъде представена идеята за скритото влияние на обществената среда върху човешкия капитал.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изясняването на ролята на човек в общественото взаимодействие е един от основните въпроси в съвременната икономика. От своето съществуване той непрекъснато се развива и достига до нови открития за себе си. Познавателния процес изглежда е надграждащ и не се ограничава във времето или поставената цел. Знанието „за себе си“ достига едни въпроси, които поставят на дневен ред други. По този повод Казаков прави следното заключение: „човекът е безкраен обект на познанието, както по принцип е безкрайна и самата природа“. [1]. Това развитие предполага усъвършенстване на способностите му, не само като жив организъм, но и възможността да развива работоспособността си.

Няма съмнение, че в този процес социокултурната среда оказва силно влияние. Промяната в средата изисква винаги нов начин на мислене и съществуване, поставя нови въпросителни пред човек. С появата си човек е зависим от заобикалящата го среда. Тази зависимост има сложни проявления и предполага анализиране и осмисляне на това общо влияние. Обществената среда, като базов елемент от това взаимодействие е система с широк кръг на значимост.

Обществената среда се състои от институции, които детерминират поведението на субектите. Зад субектите стоят интересите им, които те преследват, с определена специфична, конкретна, присъща на тях сила, а зад институциите система от организации и правила, които са резултат от постигнат компромис и динамичен стопански баланс в отношението на силите на същите тези субекти. Обществената среда е единство на икономическа, политическа и социокултурна среда. Икономическата среда включва всички стопански институции, има непосредствено влияние върху стопанските субекти и намира концентриран израз в пазара и неговото правно регулиране, свързано с конкуренцията и стопанската власт. В по-широк план включва непосредствено участниците, условията и факторите на производство на стоки и услуги. Политическата среда се състои от всички политически институции. Тя има влияние върху общественото развитие чрез цялостния управленски процес, в лицето на политиката, най-вече в две посоки – като политическа власт да налага

формалните правила и като акумулиране и изразходване на средства за обществени блага. Социокултурната среда влияе върху икономическите субекти главно чрез морални, психологически, традиционни и т.н. ограничения, които налага при реализацията на икономическите интереси, както и различния акцент и обществена оценка, които поставя в тези икономически отношения. [3].

Културата в широк смисъл на думата обхваща целия живот на хората – както материален, така и духовен. В по-тесен смисъл тя е свързана с обособяването на специфичен набор от човешки дейности, които са израз на духовното начало у човека – образование, наука, изкуство. [4].

Влиянието на обществената среда, според Казаков може да бъде търсено още с началния стадий на формиране на човек в ембрионалното му развитие. [5]. Това виждане безспорно е плод на задълбочено изучаване от съвременната медицина, но то засяга и биологията, социалната психология, науката за човешкия капитал и т.н. Този процес по своята същност може да бъде разглеждан и икономически, свързан с възможността на отделните индивиди да създадат необходимата среда за правилното развитие на детето още в утробата на майката. Отново Казаков отива още по-далече в разсъжденията си, като дава пример с икономическите измерения, които са необходими за семействата включени в програмата за оплождане ин витро. [6]. Тази зависимост не на последно място засяга и политиката в лицето на държавата. Политиката е основен елемент в обществената среда, която влияе на индивида, чрез заложените средства подпомагачи семействата включени в тази програма. От нея до голяма степен зависи каква икономическа, ресурсна и обществена база ще допринесе за решаването на проблемите.

Семейство, роднини, приятелски кръг е „основно ядро“ и съществен елемент в изучаването на теорията за човешкия капитал. Това значимо заключение е сред водещите предпоставки, според Шишманова, произхождащо от началния етап на живота в човешки план. [7]. Тази зависимост се утвърждава от виждането за това, че именно семейството е базовата единица, в която детето се ражда и получава първите си знания за света. Там е мястото, където се оформят обективните процеси, свързани с физическо възпитание, образование, културни и морални качества. Освен тези процеси Шишманова характеризира и “субективните компоненти на изграждането на човешкия капитал”, които са част от последиците на обществената среда, изградила семейството, като базова единица. [8]. В този аспект важно място заема личността на родителите, тяхното образователно равнище, начина на хранене, грижата за здравето и профилактиката на децата, неформалното домашно възпитание и т.н. Изброените характеристики оформят социокултурната среда на семейството, но следва да се отбележи, че съществуват и “обективни социално-икономически условия” [9]. Те се характеризират с доходите, жилищните условия, които възпрепятстват пряко възможността за правилното изпълнение на функциите по отглеждане и възпитание на децата. Създават се предпоставки за неефективно развитие на човешкия капитал, намиращо израз в понижено образователно ниво. Това създава риск от неефективната реализация и пълноценно участие в трудовия и обществения живот. Не на последно място следва да се отбележи, че влошеното икономическо състояние в семейството създава и множество предпоставки за влошена здравна култура.

Религията, традициите, културата са “ценни и важни” родови белези, свързани с генетичната памет и еволюционните процеси. Казаков ги свързва и характеризира като „общочовешка ценност и достойние, просъществувало в историческата нишка твърде дълго време, за да може да бъде заличавано или бързо изтривано от съответната родова памет“. [11]. Няма съмнение, че те са в основата на светоусещането на човешката личност. По този въпрос той дава пример, разглеждащ колониалния период и различните аспекти на съществуващия човешки капитал. [12]. Генерираните различия ясно обособяват несъответствия не само в

развитието, но и в изповядваните държавни и икономически политики. Обществената среда създава по своята същност уникален капитал. Заключението на Кънев по този повод е: "От една страна, доминира стремежът към запазване на културната идентичност на народите като израз на отделящите ги от другите физически облик и родова памет – черти, език, религия, обичаи, начин на живот, история, менталност. От друга, е налице и културен дифузионизъм, колкото и устойчива да е преградната роля на традиционните култури. Защото хората винаги се стремят и към това, което е отвъд хоризонта". [13].

Образованието, като част от културата в широк смисъл на думата е основен фактор за изграждането и качеството на човешкия капитал. Още в древно-египетските източници се подчертава значимостта му, като в „Поучението на Ахтой“ е записано, че „неграмотността е равносилна на зависимост“. [14]. По-късно Адам Смит в "Богатството на народите", прави разграничение между работната заплата за квалифициран и за прост труд. [15]. Образованието е един от показателите за измерване на човешкия капитал, попадащ условно в първа група в системата на Казаков, имащ "най-съществен" принос за индекса за човешко развитие. [16]. В изследването си Кирова А., Зарева И., Матев М., стигат до извода, че образованието за разлика от другите отрасли и сфери, които произвеждат продукти и услуги за потребление, генерира: „иновативен интелектуален продукт“ в лицето на знанието, което се явява съвременната производителна сила. [2]. Подробно описание, а също и обществената полезност от образованието върху човешкия капитал също са дадени и от Зарева. [17].

Следва да се отбележи, че обществената среда предопределя, както икономически, така и политически мерки за адекватното му функциониране. Всеобщата декларация на ООН за правата на човека, чл. 26 гласи: "Всеки човек има право на образование. Образованието трябва да бъде безплатно, поне що се отнася до началното и основното... висшето образование трябва да бъде еднакво достъпно за всички на основата на техните способности". Изхождайки от значението на образованието за развитието, както на обществото и човешкия капитал в частност, следва да се осъществяват държавни политики в тази област. По този повод Зарева прави следното заключение: "...държавата трябва да изпълнява своята роля чрез поддържане на стабилна законова и макроикономическа рамка, в която да се осъществяват различните икономически дейности. Тя трябва да провежда политики, насочени към създаването на условия и предпоставки за укоряване на икономическия растеж: повишаване качеството на работната сила, стимулиране капиталовото натрупване, повишаване технологичното ниво и ефективността на използване на ресурсите и т.н." [18].

Икономическата среда има съществено значение, свързано с възможността на отделните индивиди за ефективно използване на образователните услуги. Това включва всички средства, които са необходими за издръжката на човек в хода на образователния му процес. Съществуващите икономически предпоставки, поставят едни хора в невъзможност за продължаващо обучение, а при други е валидна привилегията на усъвършенстваща квалификация.

Тези разграничения са важни, защото като част от обществената среда оказват огромно значение за качеството на човешкия капитал в дългосрочен период. По думите на Айнщайн: "... образованието винаги е било най-важното средство за пренасяне на богатството и традицията от едно поколение на следващото... Продължаването и жизнеността на човешкото общество в днешно време са в още по-голяма степен зависими от образованието, отколкото преди... Образованието трябва да развива в младите индивиди тези качества и възможности, които са стойностни за благосъстоянието на обществото... Целта трябва да бъде обучение на независимо мислещи и действащи индивиди, за които да бъдат в услуга на обществото е най-важен житейски проблем". [19].

Здравният статус е малко изследван въпрос, свързан с качеството на човешкия капитал. По своята същностна характеристика той има важна роля, защото преди всичко хората са биологични организми. В изследването си Морисън и Бенет правят сполучлив опит да обяснят последиците от здравните неравенства, като представят множество фактори, които влияят върху тази диференциация. Едно от обясненията насочва вниманието към средата, намираща пряко въздействие, чрез социално-икономическия статус на населението. Проучването им констатира, че хората с по-нисък социалноикономически статус са изложени на по-силно увреждаща здравето среда, включително работа на опасни места, строежи и имат наличие на повече инциденти, отколкото тези с по-висок статус през целия си трудов живот. [20]. Те също така заключават, че факторите на средата въздействат и по социални и психологически пътища.

Ролята на държавната политика, има съществено значение върху изграждането на човешката личност. Тук Шишманова дава за пример промените, настъпили в здравеопазването и образованието в България. [10]. Посочен е случая с извършените реформи в тези сфери и промяната в акцента на финансиране от държавен - към почти изцяло семеен. Представените данни за рязкото увеличаване на издръжката допълнително усложняват възможностите за правилно отглеждане и възпитание на децата в едно прогресивно общество. Държавната политика има отношение към всички сфери на човешката дейност, но особено тясно свързана с развитието на науката, образованието и здравеопазването – все сфери, имащи пряко отношение към качеството на човешкия капитал.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Човешкият капитал е обогатил факторната си зависимост вследствие на историческата приемственост и новите реалности в икономиката. Ако по времето на Маркс е била валидна детерминиращата сила на икономическата структура, в едно общество, зависимо от материалните условия на живот като първостепенно значение, то реалностите пред човека сега са други. Попаднал в центъра на съвременната икономика, той е зависим от обществената среда, като единство на политическа, икономическа и социокултурна среда.

Зад видимите фактори, формиращи човешкия капитал стоят невидими – културната, политическата и икономическата среда. По-доброто разбиране на промените в човешкия капитал изисква по-задълбочено изучаване влиянието на обществената среда като негова детерминанта, а това означава и мултидисциплинарен подход.

ЛИТЕРАТУРА

[17]. Зарева И., - Човешкият капитал в България. Формиране, състояние, използване, насоки за развитие., София, АИ „Проф.Марин Дринов“, 2010, стр.50-60

[18]. Зарева И., - Човешкият капитал в България. Формиране, състояние, използване, насоки за развитие., София, АИ „Проф.Марин Дринов“, 2010, стр.61

[19]. цит. по Зарева И. Вж. Ideas and Opinions by Albert Einstein. Bonanza Book, NY., 1954, p.60, Човешкият капитал в България. Формиране, състояние, използване, насоки за развитие., София, АИ „Проф.Марин Дринов“, 2010, стр.48

[1]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., София, УИ „Стопанство“, 2010, с. 48;

[5]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., София, УИ „Стопанство“, 2010, с. 54

[6]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., София, УИ „Стопанство“, 2010, с. 55

[11]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., УИ „Стопанство“, 2010, с. 53

- [12]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., София, УИ „Стопанство“, 2010, с. 93
- [16]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., София, УИ „Стопанство“, 2010, стр.159-160;
- [22]. Казаков, А., - Човешкият капитал. Формиране, функциониране и инвестиционни решения., УИ „Стопанство“, 2010, стр.60;
- [2]. Кирова А., Зарева И., Матев М., - Съхранение и развитие на човешкия капитал в образованието и науката в България, София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012 г., с.52
- [3]. Минчев Д., - Ренесанс на политическата икономия, Русе, изд. „Лени-Ан“, 2013, с.147, 148
- [4]. Минчев Д., - Ренесанс на политическата икономия, Русе, изд. „Лени-Ан“, 2013, с.127
- [21]. Минчев Д., - Ренесанс на политическата икономия, „Лени-Ан“, 2013, с. 131;
- [20]. Морисън В., Бенет П – Въведение в здравната психология, София, изд. „Изток-Запад“, 2013, стр.62-63;
- [13]. Кънев М., - Идеята за прогрес отвъд икономиката, София, изд. “Изток-Запад”, 2013 г., стр.302
- [14]. Кънев М., - Икономически теории, Велико Търново, Велико Търново, изд. Абагар, 2000 г.
- [15]. Смит А., - Богатството на народите, София изд. “Партиздат”, 1983, стр.103
- [7]. Шишманова, П., Икономически аспекти на човешкия капитал в България, Велико Търново, изд. Абагар., 2008, 95
- [8]. Шишманова, П., Икономически аспекти на човешкия капитал в България, Велико Търново, изд. Абагар., 2008, 96
- [9]. Шишманова, П., Икономически аспекти на човешкия капитал в България, Велико Търново, изд. Абагар., 2008, 96
- [10]. Шишманова, П., Икономически аспекти на човешкия капитал в България, Велико Търново, изд. Абагар., 2008, 100-101

За контакти:

доц. д.н. Дянко Минчев, Катедра „Икономика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: +359 82 888 557, e-mail: dminchev@uni-ruse.bg
Докторант Кристиян Вълчев, Катедра “Икономика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0885/64-50-64, e-mail: kvalchev@uni-ruse.bg